

”Vattenkonsten” på Stortorget

Publicerad i Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1963.

C G Lekholm

”Vattenkonsten” på Stortorget under utgrävningarna 1962.

I samband med gatuarbetena på Stortorget har resterna av den redan i superintendenten Mogens Madsen omkring 1580 författade skriften ”Civitatum quarundam Scaniae brevis descriptio” omnämnda vattenreservoiren på Stortorget grävts fram och blivit föremål för en ingående undersökning.

Av denna sedermera ofta omtalade ”Vattenkonst”, till vilken vattnet från den i nuvarande Pildammsområdet uppdämda Korrebäcken leddes genom trärörsledningar, återstod givetvis endast den under 1800-talets markyta bevarade delen.

Enligt tillgängliga uppgifter skall den ursprungliga, på 1500-talet byggda reservoiren ha varit ett ”Bauvärk” av ekstockar och ekplankor, täckt av ett paraplyformat tak och krönt av en ”i granna färger” målad träskulptur, ”Morianen”.

År 1726 har, sedan det konstaterats att själva träkaret blivit så illa åtgånget av röta, att vattnet läckte ut genom sidorna och bland annat orsakade fukt-skador i rådhuskällaren, ett nytt kar av vanlig mursten murats upp och försetts med en praktfull överbyggnad, prydd med skulpterade snäckor och delfiner på kolonner och med en förgylld glob som centralfigur.

Denna överbyggnad, som på sin tid gav vattenkonsten anseendet som en av stadens förnämsta sevärdheter, lär emellertid inte motstått tidens tand

längre än ett par decennier och måste redan 1765 ersättas med ett prosaiskt tiodelat, tälttak av furuplank och med en träglob som enda prydnad.

Sedan stadens moderna vattenledningsverk 1864 trätt i funktion, hade den gamla vattenkonsten tjänat ut och ovanjorddelen raserades 1867.

Vid undersökningen har konstaterats, att 1500-talsreservoirens träbotten, bestående av upp till 18 tum breda tretumsplank, lagda på ett kraftigt stocklager, bevarats, vilket är så mycket mera märkligt som - enligt Isberg - magistraten redan den 29 januari 1720, sedan rötskadorna påtalats, beslutat att botten skulle stenläggas.

Resterna av det 10-hörniga murverket, vilket enligt samma källa uppförts ”med vanlig mursten och kalk, vari svinhår blandats”, har vidare befunnits vara uppfört med gul klinker av holländsk typ och ingalunda murat med kalk utan med ett i vått tillstånd mycket hårt, hydrauliskt bruk, d.v.s. ingenting mindre än en föregångare till cement.

I enlighet med Isbergs återopade magistratsbeslut inköptes också mycket riktigt ”på våren 1724 från Holland” 16 oxhuvud eller fat ”cement” och 10.000 st. vattenklinker för en kostnad av 533 dr 19 öre smt, ett byggnadsmaterial, som man emellertid längre fram på våren samma år enligt Isberg förgäves sökte att avyttra.

Undersökningen ger vid handen att detta material verkligen kom till ursprungligen avsedd användning. Reservoirens storlek var avsevärd, med en inre diameter på c:a 6,5 meter. Vid framdragande av gas- och vattenledningsrör efter 1867 har muridorna skadats på fyra ställen vid genombrott för schakt ned till träbotten. Sidorna visade sig vara bevarade c:a 50-70 cm över botten, dvs omkring 12-15 tegelskift.

Varje väggside hade en längd av mellan 180-200 cm och var ursprungligen murad med välvda mynningsöppningar för trärören. Antalet öppningar var 2 i varje av de 5 väggsektioner, vars trärör var riktade mot Öster och Söder, och endast en i varje i de västra och norra.

Till eller från reservoiren har sålunda avsatts leda i allt 15 trärör. Enligt den Malmö-karta, som upprättades 1713 av Johan Hesselgren, där trärören, eller som de då kallades "rännorna", inritats, var antalet 14, varav 2 var tilloppsledningar från Pildammen, framdragna genom Södergatan, och övriga 12 distributionsledningar till omkringliggande gator och kvarter.

Igenmurning med flamtegel i kalkbruk av 2 mot Norr och Nordväst riktade väggsektioners valvöppningar, liksom den förändringen i en mot Öster riktad sektor, att dess 2 ursprungliga valvöppningar på samma sätt plomberats, men en ny öppning i men i deras ställe tagits upp något högre och mitt emellan dessa båda, reducerar antalet i funktion varande ledningar under slutet av 1700-talet eller möjligen ännu senare till i allt 12 stycken.

Fyndomständigheterna talar för, att dessa plomberingar skett efter hand som träledningarna blivit oanvändbara genom igenslamning eller röta. De rester av trärör, som grävts fram utanför reservoiren visar genom olika förmultningsgrad, att delar av detta vattenledningssystem även förnyats vid skilda tidpunkter.

På ett par av de bättre bevarade rören har mätningar kunnat utföras. Ytterdiametern var 25-27 cm, innerdiametern c:a 10 cm, dvs ledningen bestod av fackmässigt uttryckt 4'-rör. Som tätning omkring rörmynningarna i klinkermuren har använts tegel i kalkbruk, och rörens av järnringar skodda mynningar har skjutit förbi murlivet 20-40 cm in i reservoiren.

Att anläggningen en gång haft en träöverbyggnad har endast kunnat spåras därigenom, att i plankbottens centrum ett kvadratisk hål med c:a 25 cm:s sida och sträckande sig till ett djup av 50 cm under botten visade sig innehålla starkt förmultnade trärester, tolkade som resterna av basdelen till den träpelare, vilken uppburit "Morianen" i reservoirens tidigare version.

Då i samband med framgrävningen av karmurens ytterliv, muren befanns vila på en krans av kraftigt dimensionerade markstenar med överkanten i höjd med plankgolvet, företogs sondborring med borrhålen riktade snett in under denna stenkrans, vilken därvid kunde konstateras vara den egentliga grunden.

Borring vertikalt både med sond- och rörborr genom plankgolvet, med bl.a. provtagning på varannan meter intill 12 m:s djup, gav klart besked om att någon konstruktion under den påträffade och framgrävda icke har existerat.

De båda pumpbrunnar, som 1739 lär ha grävts omedelbart väster om reservoiren och som stått i förbindelse med denna, har icke kunnat påträffas vid grävningen inom området. Enligt Isberg jordfylldes de i samband med reservoirens rasering 1867, och brunnskaren torde vid detta tillfälle ha brutits bort till ett djup överstigande 100 cm under markytan.

Efter undersökningens slutförande måste detta Sveriges näst Adam van Dürens i Lund äldsta kända "vattenverk" åter döljas och bäddades in i lera i hopp om att på så sätt kunna bevaras, för att någon gång i framtiden åter få komma till heders som en av Malmö stads märkligare sevärdheter.